

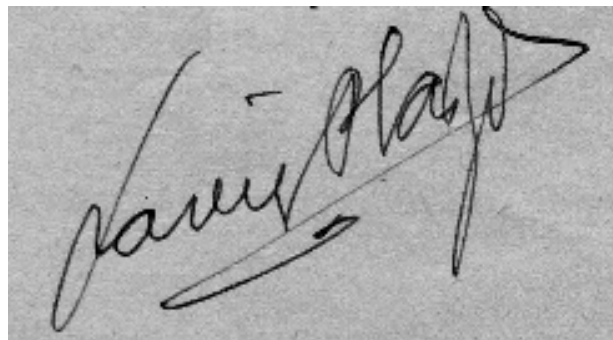

xavier pla a barcelona

XAVIER PLA I PUJOL A LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA.

Què feia **Xavier Pla**, el nostre primer llicenciat en arquitectura, a la **Guerra Civil Espanyola**? És quelcom que sempre m'he preguntat. De la vida i trajectòria d'en **Francesc Xavier Pla i Pujol** (1906-1996) en sabem pels escrits del company **Antoni Pol**¹ però del seu pas per un dels episodis més dramàtics a l'Europa del segle passat poca cosa. Ara mirarem de fer-ne una pinzellada.

Pla s'havia llicenciat el 1934 després d'aprovar el projecte fi de carrera amb la proposta de **Parlament de les Valls d'Andorra**². Devia ser una persona arrelada a la societat barcelonina com demostra haver estat portador de torxa a l'enterrament d'en **Antoni Gaudí** i haver assistit al sepeli d'en **Francesc Macià**. Segur que la bona relació amb l'arquitecte catalanista **Cèsar Martinell**, pel qual va treballar d'estudiant durant un parell d'hiverns, devia ajudar. Recordem que ambdós en van conèixer a Andorra quan el vallenc s'hostatjava a l'hotel familiar d'Escaldes-Engordany mentre bastia el seu primer projecte oficial: la **casa Warren** (1916-1919)-popularment **casa dels Russos**- en l'intent de colònia utòpica georgista a Santa Coloma³. **Pla** es farà membre de la societat **Amics de l'Art Vell**(1929-1935)promoguda per **Martinell** i va aconseguir que es restaurés l'església de **Santa Coloma i Sant Joan de Caselles**.

Poc després que **Pla** acabés els estudis, el febrer de 1936, el **Front Nacional** -republicans, socialistes i comunistes- van guanyar les eleccions a Espanya, però les forces conservadores -monàrquiques, tradicionalistes i feixistes- van reaccionar promovent un cop d'estat que no va reeixir, derivant en tres anys de cruenta **Guerra Civil**. Un dels territoris on no va fructificar l'aixecament militar va ser Catalunya. Aquesta era la regió d'Espanya més avançada, amb més de la meitat de la població ocupada en la indústria, percentatge que pujava

¹ Veure, per exemple, la introducció que a la publicació número 84 del COAA: *Xavier Pla i Pujol 1906/1996. Escrits, projectes i obres d'arquitectura*.

² [www.enricdilme.com/ESCRITS: *Parlament per les Valls d'Andorra*](http://www.enricdilme.com/ESCRITS:Parlament%20per%20les%20Valls%20d'Andorra).

³ [www.enricdilme.com/ESCRITS: *Casa dels russos un segle*](http://www.enricdilme.com/ESCRITS:Casa%20dels%20russos%20un%20segle).

xavier pla a barcelona

fins a tres quartes parts a Barcelona. Era un proletariat amb consciència de classe que havien absorbit ideals llibertaris en ateneus, cooperatives i sindicats. Recolzats per la **Guàrdia Civil** van ser els primers a oposar-se decididament a l'aixecament militar. Una vegada parat el cop iniciaren una revolució llibertària prenent el control de les fàbriques i perseguint als que consideraven feixistes, especialment el clergat i les seves institucions. Aquesta fase de col·lectivització liderada pels sectors anarcosindicalistes s'enfrontà als partits i sindicats que miraven de controlar l'autogestió, alhora que perseguien posar ordre a la rereguarda, vist que hi havia una guerra en marxa. Va ser un episodi espontani que va durar fins que la **Generalitat** va organitzar i promulgar el **Decret de Col·lectivitzacions i Control Obrer** del 24 d'octubre. Van ser mesos idealitzats per **George Orwell** en **Homenatge a Catalunya** el qual es va convertir, des de la seva publicació, en un referent per l'esquerra anglosaxona com ha manifestat el lingüista **Noam Chomsky** o el cineasta **Ken Loach**, director del film **Terra i Llibertat** (1995), inspirat en aquells fets. Les tensions entre les forces llibertàries i les comunistes derivaren, el maig de 1937, en una setmana d'enfrontaments violents amb més de dos centenars de morts seguida de la dissolució del **POUM** -partit d'en **Orwell**- i la supremacia del **PSUC**. Des d'aleshores **Orwell** conservarà una aversió visceral pel comunisme estalinista com queda palès en els llibres **Rebel·lió en la granja** i **1984**.

Amb el decret del 24 d'octubre tota l'economia es col·lectivitzava, cap sector se n'escapà. Així, totes aquelles empreses estratègiques o amb més de cent treballadors, les abandonades pel seu propietari o les que tenien entre cinquanta i cent treballadors, però tres quartes parts ho demanaven passaven a ser dirigides pels obrers. Les de menys de cinquanta treballadors continuaven sota direcció del propietari, però controlada pel consell obrer. La majoria d'empreses de la construcció eren d'aquest darrer tipus, ja que no tenien més de cinquanta empleats.

Es va municipalitzar el sol i la propietat urbana i amb ella l'habitatge. Els arquitectes van passar a ser uns treballadors més del ram de la construcció. A partir d'aquell moment eren "camarades", o com es diu en tots els documents revisats "companyys". El **Col·legi d'Arquitectes de Catalunya** va ser substituït, el 1936, pel **Sindicat d'Arquitectes de Catalunya (SAC)** adscrit als sindicats de la **UGT** i de la **CNT** amb **Josep Torres Clavé** com a secretari general i també com a director de l'**Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona** - **Clavé** era un apassionat de la muntanya i de l'esquí havent visitat

xavier pla a barcelona

Andorra en diverses ocasions fins just l'inici de la **Guerra Civil**⁴. A partir d'aquell moment el **SAC** era el que repartia la feina entre els arquitectes sindicalistes. **Pla**, com la majoria d'arquitectes catalans, va passar a formar part de la nova entitat. Gent com **Emili Bofill** (pare d'en **Ricardo Bofill**), **Raimon Duran i Reynals**, **Josep Soterias**, **Sixte Illescas** o els germans **Bonaventura** i **Pere Jordi Bassegoda** no van tenir inconvenient en continuar treballant amb les noves regles, igual que tampoc ho tindran sota el franquisme.

Entre les tasques que emanaven del **SAC** hi havia el control periòdic de les empreses constructores, la construcció de refugis antiaeris i també d'escoles pel **Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU)** sovint transformant esglésies o convents. La **CENU** vas ser una entitat pública dependent de la **Generalitat de Catalunya** fundada al principi de la Guerra Civil per suprimir l'ensenyament confessional i crear una nova escola antifeixista basada en principis racionalistes i solidaris. En tot cas, de cada una de les tipologies de treballs que adjudicava el **SAC** en **Pla** en farà, com demostra la documentació dipositada a l'**Arxiu Històric del COAC**. El **SAC** també va publicar en tres entregues de la seva revista **Arquitectura i Urbanisme** - concretament en els números 16-17, 18 i 19 entre 1936 i 1937- la memòria que en **Pla** va fer del viatger becat anys abans per estudiar l'arquitectura hospitalària d'arreu. Cap al final de la guerra, el 1939, **Pla** torna a casa, però a la vista de la manca de feina emigra al sud de França fins que, el 1941, l'avenc alemany l'obliga a establir-se definitivament a Andorra.

1936 INSTITUT CULTURAL "PEDAGOGIUM".

El primer treball d'en **Pla** va ser adaptar l'edifici existent al número 292 del carrer Balmes de Barcelona conegut com a "Pedagogium" per a escola del **CENU**. En la memòria que escriu comenta que mancava reformar els espais destinats a la direcció, administració i la sala de professors, afegir més serveis sanitaris, restituir l'envidrament perdut, netejar i pintar. Pensava que es podia disposar de 8 aules i 276 alumnes (uns 34 per classe). Els honoraris professionals serien del 3,5% del cost de l'obra.

⁴ www.enricdilme.com/ESCRITS: *Josep Torres Clavé, la Bauhaus i Andorra.*

xavier pla a barcelona

COMITE ESCOLA NOVA UNIFICADA

GRUP ESCOLAR AL DISTRICT III

Balmes 292
(Pedagogium)

MEMORIA

En aquesta finca abans hi havia instal·lat el "Pedagogium" i encara que la casa no té bones condicions per a un edifici escolar cal dir que la situació, orientació i les mides del solar són excel·lents per convertir el que existia aquí en un perfecte model de escola.

La Institució Cultural Pedagogium fes unes obres d'adaptació de molt poca importància però que perfectament aprofitables avui. Però a part d'aquestes es creu necessari fer les següents:

Primer: Reformar la part destinada a Direcció, administració i sala de professors.

Segon: Instal·lar per complir els serveis sanitaris a tota la casa. Es projecta a la planta baixa una secció per nens i un altre per nenes de dos anys cada una i dos lavabos. A cada planta posar de nou els serveis sanitaris que s'havien retirat.

Tercer: Pintar i pintar la majoria de les dependències.

Quart: Posar de nou els vidres trencats, que són la majoria.

Quint: Retejar el jardí de runes i herbes.

Segons la distribució que es doni al edifici i si s'adaptarà per a la nova escola es podrà acollir més o menys alumnes.

El terme aig d'aquestes serà de 275.

El pressupost aproximat per fer aquestes obres es com següent:

claus 8

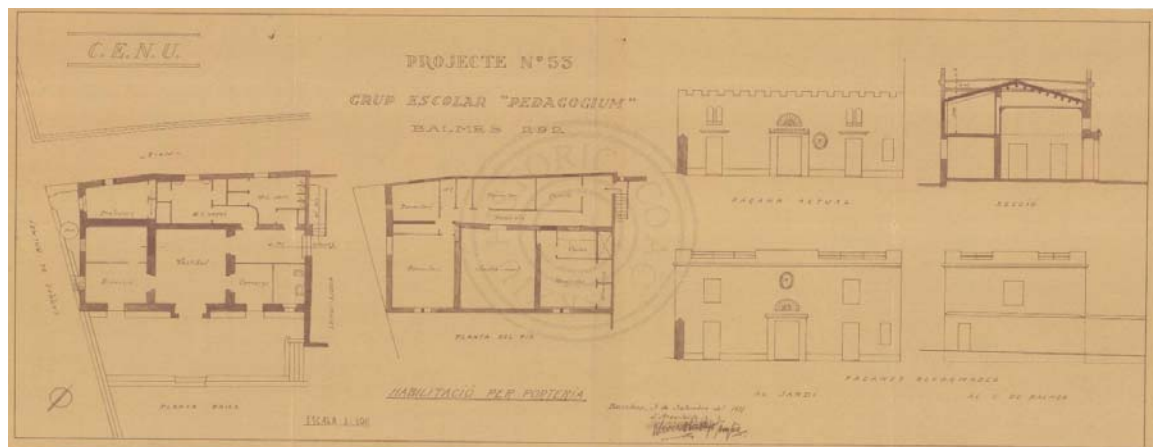
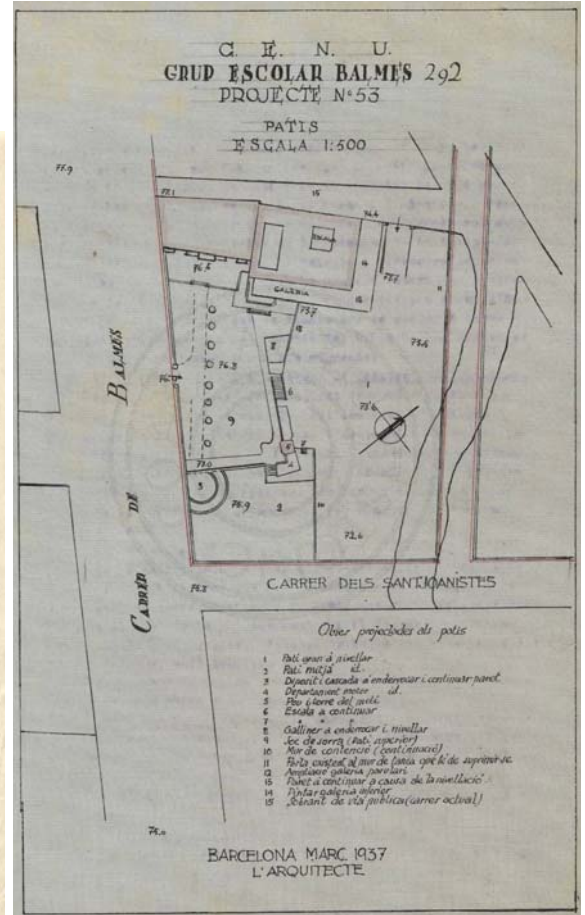
Dependència de l'Administració	600'00 Ptas.
Sala de professors i pas	600'00 "
Sanitaris als baixos i desguassos	2.500'00 "
Lampisteria	1.500'00 "
Sanitaris als pisos	150'00 "
Lampisteria	500'00 "
Vidrieria	1.500'00 "
Pintura	3.000'00 "
Pati d'ensarjio	700'00 "
Imprevistos	1.000'00 "
Total	12.420'00 "

El pressupost de l'execució material de les obres puja la quantitat de DOTS MIL PESETES.

Barcelona Setembre de 1936.

Habrá que hacer que el costo de 5000 Ptas. material n= 2750 Ptas. bajando a aquest proyecto.

h. a. g. 120. —
total 12420

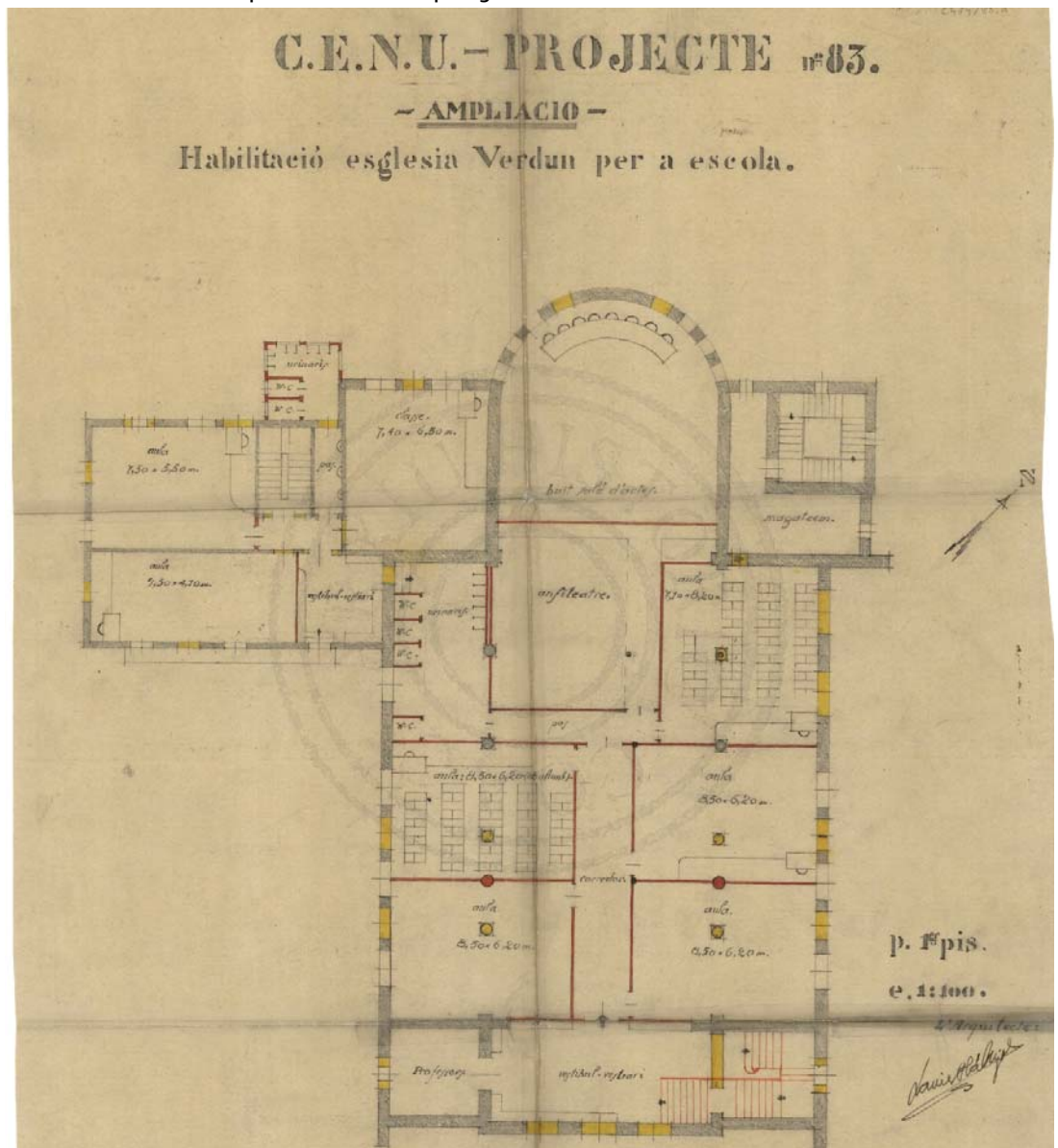

xavier pla a barcelona

1937 ADAPTACIÓ DE L'ESGLÉSIA DE VERDUN EN ESCOLA.

La segona feina que se li va encomanar a en **Pla** va ser la transformació de l'**església Verdun** -parròquia de Santa Engràcia- també com a escola pel **CENU**. Aquí projecta dues plantes aprofitant l'alçada del temple. Situa les aules a tocar de les façanes per aprofitar la llum i deixar un passadís central com a pas. El presbiteri el converteix en la sala d'actes per treure partit a la forma semicircular de l'absis. Es pot veure com pinta de groc les parts a enderrocar i en vermell les parts a afegir per tal de facilitar la comprensió del projecte.

xavier pla a barcelona

1936-37 CONTROL DE CASES CONSTRUCTORES.

Dels vuitanta informes que resten a l'Arxiu Històric del COAC sobre controls de cases constructores relacionades amb Pla entre 1936 i 1937 només dos porten la seva signatura. Concretament, són els que corresponen a les empreses **Obres i Subministres Donat, S. A.** i **Lacoma i Bofarull**. Els informes venien signats per un arquitecte i per un obrer, ambdós designats pels seus respectius sindicats. En una de les actes de la primera empresa -reproduïda a sota- es parla que Pla va estar absent el mes d'agost per motius de salut, possiblement tornava a Andorra. Es comenten les demandes dels treballadors per augmentar els jornals, és a dir, el salari i com es va solucionar, segons l'informe, amb el vistriplau de tothom.

"OBRES I SUBMINISTRES DONAT, S. A." 45
A G T A Nº 98

Reunite en el dia de la data en la casa "Obres i Subministres Donat, S.A.", els que al marge consten, delegats dels Sindicats d'Arquitectes i de la Construcció, que formen el Comitè de Control de dita casa per a continuar la tasca que els hi ha estat encomanada, han pres els següents acords:

PRIMER - BAIXA DE JOSEP PEPIÓ

El dia 30 darrer varem rebre una nota del Company Sahuquillo comunicant-nos que en Josep Pepió deixà voluntàriament el treball de la "arretera de Solsona a Ribes, cosa que fem constar als efectes conuenients i donada la manera especial en que aquest company es comportà mentres fou al treball.

SEGON - VIATGE A LA POBLA DE LILLET

Tal com es fa constar en l'acta anterior el company Pi es traslladà a La Pobla per a solucionar el conflicte per la qüestió dels jornals.

Un cop arribat allí el company Pi reuni una Comissió dels treballadors als quals explicà la situació de la casa, la possibilitat de formar dintre pocs dies l'Agrupament d'O. P. de Catalunya i l'impossibilitat de poder fer res respecte a l'augment de jornals, quedant aquells convençuts i deixant per ara de fer cap reclamació en espera del que mes amunt s'indica.

TERCER - PAGAMENTS

S'acorda fer els següents:

J. Abril	a/c	Ptes. 300'00
Metalurgica de St. Martí	"	149'00

QUART - VENDA GRAVA A L'AJUNTAMENT DE POBLA DE LILLET

Havent-se rebut una comunicació del company Sahuquillo en la qual ens diu que l'Ajuntament de la Pobla li ha demanat si els hi podríem vendre 100 m3. de grava, s'acorda oferir-los-hi a Ptes. 25'00 el m3. sense transport (apeu de pedrera) a base de pagament avançat o casa 25 m3.

CINQUÈ - BLOQUEIX COMPRES CORRENTS

Donada la necessitat que tenim de realitzar l'edifici que ens ha quedat bloquejat als Bancs, s'acorda fer una gestió prop del B. Espanyol de Credit per a veure de solucionar-ho.

SISÈ - TEULADA MAGATZEM

XAVIER PLA PUJOL
Delegat del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya

JOSEP PI TOMAS
Delegat Obrer del Sindicat de la Construcció

- 2 -

Havent-se queixat el company Joan del magatzem de tenir algunes goteres a la seva caseta, s'acorda veure de arreglar-li de la millor manera possible dins de les possibilitats de la casa.

SETÈ - ABONO SUPLEMENTARI PER LES OBRES FETES AL C/ MARINA

El C. de C. ha de fer constar - fent remarcar l'interès que en aquest assumpte hi ha pres el company Ros i Güell - que havent-se notat que en les obres del carrer Marina s'havia fet la valoració a base de reg de quitrà en lloc del de asfalt que s'hi feu i que s'havia un excés d'excavació de terres es reclamà als Serveis Tècnics de l'Ajuntament, els quals feren l'expedient oportú el qual ha donat lloc a que rebessin aquests dies una comunicació d'aquell en la qual ens comuniquen que el sessió de la Comissió Permanent del dia 12 d'Agost, es prengué l'acord d'abonar-nos l'import d'aquella diferencia la qual puja Ptes. 21.050'00, cosa de la que en donem - amb la satisfacció que es de suposar - per enterats.

VUITÈ - RETORN DEL COMPANY PLA

Despres de l'absència que motius de salut obligà a fer al company Pla, durant el mes d'Agost, avui - 1er. de Setembre - aquest a retornat a pendre part als treballs del C. de C. amb els millors desitjos de col·laboració que es de suposar.

NOVÈ - REUNIÓ EMPRESES O. P. AL COMITÈ REGIONAL

Cal fer constar que en dita reunió - de la qual es feu ja referencia en l'acta anterior - s'acordà, pel moment, que les cases dedicades a O.P. no es presentessin per ara a cap mes subhasta o concurs d'aquesta mena.

Qual cosa fem constar als efectes conseqüents.

DESE - QÜESTIÓ COMPTADOR PORTATIL D'AIGUA

D'acord amb el que referent a aquest assumpte s'ha dit en actes anteriors es feren les gestions corresponents per a que l'Agrupament, que ens el havia pres el tornes al Sindicat de les Aigües, el qual un cop això fet - ens tornà el corresponent dispositiu que nosaltres hi teníem (23 Agost) = Res mes.

Salut,

Barcelona, 1er. de Setembre del 1937

Xavier Pla *Josep Pi*

xavier pla a barcelona

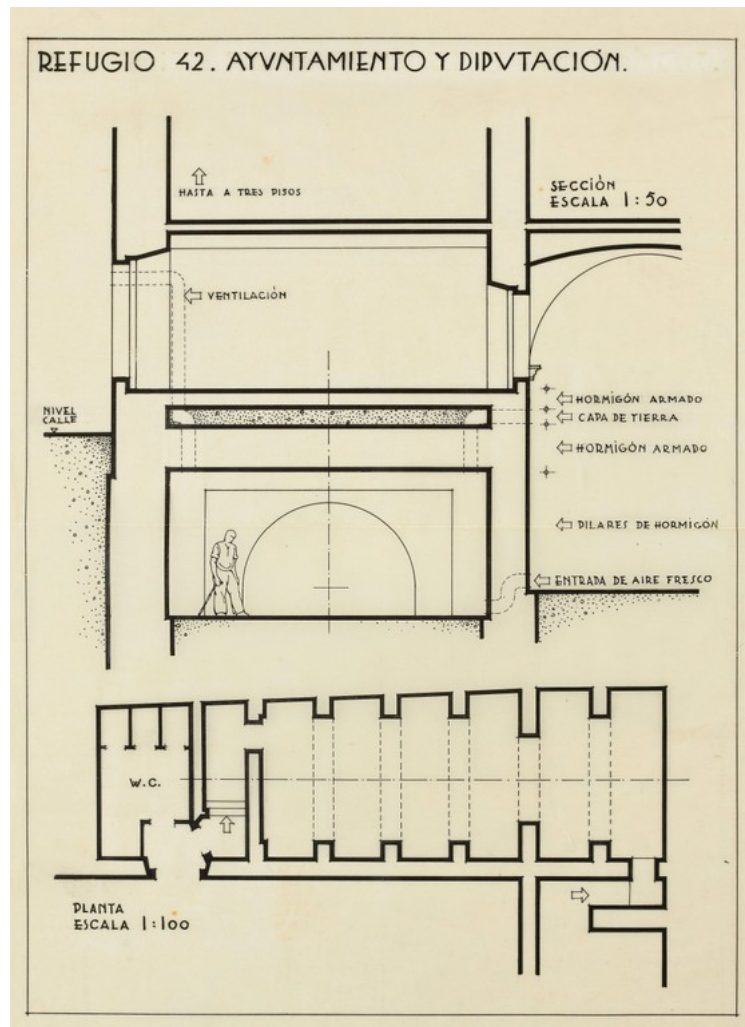
1938 CONSTRUCCIÓ DE REFUGI PER LA CASA PREEKLER.

A la **Guerra Civil Espanyola** es va bombardejar per primera vegada la població civil de forma sistemàtica. La rereguarda passava a ser front de guerra per sembrar el pànic. Malauradament, des d'aleshores, ha estat una tàctica militar habitual en tots els conflictes posteriors des de la **II Guerra Mundial** fins a l'actual **guerra d'Ucraïna**. En aquell conflicte Barcelona va patir quasi dos centenaris de bombardejors, bàsicament de l'aviació feixista italiana amb seu a Mallorca. El primer amb víctimes va ser, però, conseqüència dels projectils llançats des del destructor **Eugenio de Savoia** el 13 de febrer de 1937. La ciutat va quedar impactada i va començar a organitzar una defensa passiva amb la construcció de refugis antiaeris. Per coordinar esforços la **Generalitat de Catalunya** va crear la **Junta de Defensa Passiva de la Conselleria de Treball i Obres Públiques** i va redactar un pla de defensa per a tota la població. Per la seva banda, la **Comissió d'Urbanització i Obres de l'Ajuntament de Barcelona** va ser l'encarregada de la defensa antiaèria de la ciutat. Vist el nombre de víctimes inicials es va decidir que no autoritzaria cap refugi que no fos supervisat per un facultatiu. Així s'encarregà al **SAC** la designació de l'arquitecte responsable del projecte i del seguiment de l'obra. És construïren refugis en fàbriques i en empreses que eren objectius de l'aviació enemiga. Entre ells hi havia la **casa Pirelli** (ronda Universitat, 18), la **Companyia Telefònica Nacional d'Espanya** (passeig Sant Gervasi, 38), el **Banc de Bilbao** (Flor de Neu, 125; Fortanella, 9)... i també la **casa Preekler** (Viladomat, 305)⁵ que va ser encarregat a en **Pla**. D'aquesta actuació l'**Arxiu Històric del COAC** només conserva la seva designació com arquitecte director, el full d'honoraris i el rebut d'aquests. Per tant, no sabem ni la tipologia del refugi ni per a quantes persones estava pensat, en tot cas sembla que va ser el darrer treball a Barcelona d'en **Pla**.

⁵ Carmen Miró i Jordi Ramos Ruiz, Cronotipologia dels refugis antiaeris a Barcelona, https://www.researchgate.net/publication/269390996_Cronotipologia_dels_refugis_antiaeris_de_Barcelona

xavier pla a barcelona

Exemple paradigmàtic de reugi antiaeri a Tarragona <https://www.tarragona.cat/patrimoni/fons-documentals/arxiu-municipal-tarragona/dades-historiques-de-la-ciutat/revolucio-guerra-civil-i-franquisme-a-tarragona-1/bombardejos-i-refugis-1937-1939/refugis-antiaeris>.

Escrit a Escàs, La Massana el dia que la nostra filla Txell
arriba a la majoria d'edat, 15/05/22